
પ્રવચન નં. ૨૨, શ્લોક-૨૬ ગાથા-૧૫ મંગળવાર, ફાગણ વદ ૧૧, તા.૨૩-૦૩-૧૯૭૧

‘નિયમસાર’ જીવ-અધિકાર. ૧૪મી ગાથાનો છેલ્લો કળશ. ૨૬.

કચિલ્લસતિ સદ્ગુણૈઃ કચિદશુદ્ધરૂપૈર્ગુણૈઃ

કચિત્સહજપર્યયૈઃ કચિદશુદ્ધપર્યાયકૈઃ ।

સનાથમપિ જીવતત્ત્વમનાથં સમસ્તૈરિદં

નમામિ પરિભાવયામિ સક્લાર્થસિદ્ધયૈ સદા ॥૨૬॥

---

* વિલસવું = દેખાવ દેવો; દેખાવું; ઝળકવું; આવિર્ભૂત થવું; પ્રગટ થવું.

નીચે શ્લોકાર્થ. જીવપદાર્થ છે ને? જીવપદાર્થ.

શ્લોકાર્થ :- ‘જીવતત્ત્વ ક્વચિત્ સદ્ગુણો સહિત વિલસે છે-’ નિર્મળ ગુણની પર્યાય સહિત કદાચિત્ ‘દેખાય છે,...’ ગુણ તો ત્રિકાળ છે પણ સદ્ગુણો એટલે પર્યાય. એવા ગુણથી તે વિલસે છે, આવિર્ભાવ થાય છે. જે શક્તિરૂપે ગુણ છે એ આવિર્ભાવરૂપે વિલસે છે. દેખાય છે. ‘દેખાવ દેવો, ઝળકવું,...’ ‘ક્વચિત્ અશુદ્ધરૂપ ગુણો સહિત વિલસે છે-’ વ્યંજનપર્યાય વિનાના ગુણોની અશુદ્ધ પર્યાય થાય, એને અહીંયાં અશુદ્ધરૂપ ગુણ કહેવામાં આવ્યા છે. શું કહ્યું ઇ?

મુમુક્ષુ :- વ્યંજન પર્યાય સિવાયની અર્થપર્યાયો થાય...

ઉત્તર :- અર્થપર્યાય કીધી નથી. વ્યંજનપર્યાય સિવાયના ગુણો, એની જે પર્યાય અશુદ્ધ છે એની આ વાત છે. બહુ સ્પષ્ટ થાય એવું નથી. આ ધીમે ધીમે સમજાય એવું છે. ‘શેઠી’! ૧૫ મી ગાથાનો વિષય બહુ ઝીણો આવશે. આ અધિકાર વખતે કોઈ વખતે તમે હશો કે નહિ એ ખબર નથી. ‘નિયમસાર’ની શુદ્ધ કારણપર્યાય વખતે કોઈવાર હતા અહીંયાં?

‘ક્વચિત્ સહજ પર્યાયો સહિત વિલસે છે’ એ ગુણની નિર્મળ અવસ્થા-શુદ્ધપર્યાયો. ‘ક્વચિત્ અશુદ્ધ પર્યાયો,...’ એ વ્યંજનપર્યાયો. ‘આ બધાથી સહિત હોવા છતાં...’ જીવતત્ત્વ પર્યાયમાં આ પ્રકારે ‘હોવા છતાં પણ જે એ બધાથી રહિત છે...’ વસ્તુ જે જીવતત્ત્વ ધ્રુવ છે, તે આવા બધા ભેદોથી રહિત છે. સમજાય છે કાંઈ? કોઈ વખતે નિર્મળ શુદ્ધ જ્ઞાનગુણ આદિની પ્રગટ અવસ્થાથી શોભે, કોઈ વખતે અશુદ્ધ ગુણ એટલે કે વિકારી પર્યાય આદિથી શોભે. વ્યંજનપર્યાય સિવાયની. કોઈ વખતે સહજ પર્યાયો કેવળજ્ઞાનાદિ, એનાથી શોભે. કોઈ વખતે અશુદ્ધ વ્યંજનપર્યાયથી વિલસે. દેખાવ દે, દેખાવ દે, આમ દેખાવ દે, એમ કહે છે. ‘આ બધાથી સહિત હોવા છતાં પણ...’ પાઠ છે ને? ‘સનાથમપિ જીવતત્ત્વમનાથં’ એની વ્યાખ્યા કરી. સ્વભાવિક. આ બધા ભાવો પર્યાયમાં હોવા છતાં, પણ એ પર્યાયરહિત.

‘એ બધાથી રહિત છે એવા આ જીવતત્ત્વને હું સકળ અર્થની સિદ્ધિને માટે સદા નમું છું,...’ ધ્રુવ તત્ત્વ, જેમાં અનંત અનંત શાંતિ-સામગ્રી આદિ અનંત પડી છે. ધ્રુવરૂપ સામાન્ય સ્વભાવ. આ બધા પર્યાયો હોવા છતાં પર્યાયનો આશ્રય-લક્ષ કરવા જેવું નથી. આશ્રય કરવા જેવો નથી એમ કહે છે. જાણવા જેવું ભલે હોય, પણ ભગવાનઆત્મા એ પર્યાયોની નિર્મળતા, સહજતા વગેરે દશામાં હોવા છતાં, વસ્તુ તો ધ્રુવ ચૈતન્ય નિત્ય (રહી છે). એવા ‘જીવતત્ત્વને હું સકળ અર્થની સિદ્ધિને માટે...’ મારા શાંતિ અને આનંદની પૂર્ણ પ્રયોજનદશા-મુક્તિ, એને માટે ‘સદા નમું છું,...’ મારું વલણ જ ધ્રુવ ઉપર સદાય છે, એમ કહે છે. એને હું ધ્રુવને ભાવું છું. ધ્રુવને નમું છું અને એને ‘ભાવું છું.’ છે ને બે? ‘પરિભાવયામિ’ અને ‘નમામિ’ બે છે. ભગવાનઆત્મા જીવતત્ત્વ, આવી પર્યાયોવાળું હોવા છતાં હું તો જીવતત્ત્વ જે અખંડ અભેદ ધ્રુવ છે, એ પર્યાયો રહિત તત્ત્વ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘એવા આ જીવતત્ત્વને હું સકળ અર્થની સિદ્ધિને માટે...’ મારા કેવળજ્ઞાન અને પરમઆનંદની પ્રાપ્તિ માટે હું તે ધ્રુવને ‘સદા નમું છું...’ મારું વલણ તેમાં છે અને ધ્રુવની ભાવના હું કરું છું. કહો, સમજાણું કાંઈ? આવો માર્ગ કેવો હશે આ! પર્યાયો આવી છતાં વસ્તુ પર્યાયરહિત. અને પર્યાયરહિત એને હું ભાવું. ભાવું એ પર્યાય. પણ ભાવવું ધ્રુવ. ‘નમું છું...’ એ પર્યાય છે. ‘ભાવું છું.’ એ પર્યાય છે. પણ ભાવે છે કોને? અને નમે છે કોને? ધ્રુવને. સમજાણું કાંઈ?

આવો જીવ ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જોયો. એની પર્યાયોમાં આવા પ્રકારો હોવા છતાં, અવસ્થામાં આ બધી દશાઓ હોવા છતાં વસ્તુ તો એ અવસ્થારહિત છે. એ અવસ્થારહિત વસ્તુ છે તેને હું નમું છું. મારો અંતરની દષ્ટિનો જુકાવ ત્યાં ગયો છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? તેને હું ‘સદા નમું છું...’ પાછું એમ લીધું છે ને? ‘સદા નમામિ પરિભાવયામિ’ નિરંતર. ભગવાનઆત્મા પર્યાયના ભેદ વિનાનો, એવા દ્રવ્ય સ્વભાવના નમનમાં, આદરમાં, નિરંતર મારો આદર છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? નિમિત્તનો આદર નહિ, વિકલ્પનો નહિ, આવા પર્યાયના ભેદનો પણ આદર નહિ. એ ૧૪ ગાથા થઈ. હવે આ ૧૫મી ગાથા. લ્યો આ ‘શશીભાઈ’, ‘પ્રવિણભાઈ’ એની માટે આવ્યા છે ને. ‘પ્રવિણભાઈ’! ખબર હતી? ઠીક. ભાઈ આવ્યો નથી? મનિષ. ભણવામાં હશે.

ગાથા-૧૫

ળરણારયતિરિયસુરા પજ્જાયા તે વિહાવમિદિ ભણિદા ।

કમ્મોપાધિવિવજ્જિયપજ્જાયા તે સહાવમિદિ ભણિદા ।।૧૫ ।।

નરનારકતિર્યક્સુરાઃ પર્યાયાસ્તે વિભાવા ઇતિ ભણિતાઃ ।

કર્મોપાધિવિવર્જિતપર્યાયાસ્તે સ્વભાવા ઇતિ ભણિતાઃ ।।૧૫ ।।

સ્વભાવવિભાવપર્યાયસંક્ષેપોક્તિરિયમ્ । તત્ર સ્વભાવવિભાવપર્યાયાણાં મધ્યે સ્વભાવપર્યાયસ્તાવત્ દ્વિપ્રકારેણોચ્યતે । કારણશુદ્ધપર્યાયઃ કાર્યશુદ્ધપર્યાયશ્ચેતિ । ઇહ હિ સહજશુદ્ધનિશ્ચયેન અનાદ્યનિધનામૂર્તાતીન્દ્રિયસ્વભાવશુદ્ધસહજજ્ઞાન-સહજદર્શનસહજચારિત્રસહજપરમવીતરાગ-સુખાત્મકશુદ્ધાન્તસ્તત્ત્વસ્વરૂપસ્વભાવાવાનન્ત-ચતુષ્ટયસ્વરૂપેણ સહાંચિતપંચમભાવપરિણતિરેવ કારણશુદ્ધપર્યાય ઇત્યર્થઃ । સાદ્યનિધનામૂર્તાતીન્દ્રિય-સ્વભાવશુદ્ધસન્દ્ભૂતવ્યવહારેણ કેવલજ્ઞાનકેવલદર્શનકેવલસુખકેવલશક્તિયુક્તફલરૂપાનંતચતુષ્ટયેન સાર્ધં પરમોત્કૃષ્ટકાયાિકભાવસ્ય શુદ્ધપરિણતિરેવ કાર્યશુદ્ધપર્યાયશ્ચ । અથવા

પૂર્વસૂત્રોપાત્તસૂક્ષ્મઋજુસૂત્રનયાભિપ્રાયેણ ષડ્ઢ્રવ્યસાધારણાઃ સૂક્ષ્માસ્તે હિ અર્થપર્યાયાઃ શુદ્ધા ઇતિ બોદ્ધવ્યા । ઉક્તઃ સમાસતઃ શુદ્ધપર્યાયવિકલ્પઃ ।

ઇદાનીં વ્યંજનપર્યાય ઉચ્યતે । વ્યજ્યતે પ્રકટીક્રિયતે અનેનેતિ વ્યજ્જન પર્યાયઃ । કુતઃ, લોચનગોચરત્વાત્ પટાદિવત્ । અથવા સાદિસનિધનમૂર્તવિજાતીયવિભાવસ્વભાવત્વાત્, દૃશ્યમાનવિનાશસ્વરૂપત્વાત્ ।

વ્યંજનપર્યાયશ્ચ-પર્યાયિનમાત્માનમન્તરેણ પર્યાયસ્વભાવાત્ શુભાશુભમિશ્રપરિણામેનાત્મા વ્યવહારેણ નરો જાતઃ, તસ્ય નરાકારો નરપર્યાયઃ; કેવલેનાશુભકર્મણા વ્યવહારેણાત્મા નારકો જાતઃ; તસ્ય નારકાકારો નારકપર્યાયઃ કિઞ્ચિદ્શુભમિશ્રમાયાપરિણામેન તિર્યક્કાયજો વ્યવહારેણાત્મા, તસ્યાકારસ્તિર્યક્પર્યાયઃ; કેવલેન શુભકર્મણા વ્યવહારેણાત્મા દેવઃ, તસ્યાકારો દેવપર્યાયશ્ચેતિ ।

અસ્ય પર્યાયસ્ય પ્રપજ્ચો હ્યાગમાન્તરે દૃષ્ટવ્ય ઇતિ ।

તિર્યચ-નારક-દેવ-નર પર્યાય વૈભાવિક કલ્યા;

પર્યાય કર્મોપાધિવિવર્જિત તે સ્વભાવિક ભાખિયા. ૧૫.

અન્વયાર્થ :- [નરનારકતિર્યક્સુરાઃ પર્યાયાઃ] મનુષ્ય, નારક, તિર્યચ ને દેવરૂપ પર્યાયો [તે] તે [વિભાવાઃ] વિભાવપર્યાયો [ઇતિ ભગિતાઃ] કહેવામાં આવ્યાં છે. [કર્મોપાધિવિવર્જિતપર્યાયાઃ] કર્મોપાધિ રહિત પર્યાયો [તે] તે [સ્વભાવાઃ] સ્વભાવપર્યાયો [ઇતિ ભગિતાઃ] કહેવામાં આવ્યાં છે.

ટીકા :- આ, સ્વભાવપર્યાયો અને વિભાવપર્યાયોનું સંક્ષેપકથન છે.

ત્યાં, સ્વભાવપર્યાયો અને વિભાવપર્યાયો મધ્યે પ્રથમ સ્વભાવપર્યાય બે પ્રકારે કહેવામાં આવે છે : કારણશુદ્ધપર્યાય અને કાર્યશુદ્ધપર્યાય.

અહીં સહજ શુદ્ધ નિશ્ચયથી, અનાદિ-અનંત, અમૂર્ત, અતીન્દ્રિયસ્વભાવવાળાં અને શુદ્ધ એવાં સહજજ્ઞાન-સહજદર્શન-સહજચારિત્ર-સહજપરમવીતરાગસુખાત્મક શુદ્ધ-અંતઃતત્ત્વસ્વરૂપ જે સ્વભાવ-અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ તેની સાથેની જે પૂજિત પંચમભાવપરિણતિ (-તેની સાથે તન્મયપણે રહેલી જે પૂજ્ય એવી પારિણામિકભાવની પરિણતિ) તે જ કારણશુદ્ધપર્યાય છે, એવો અર્થ છે.

સાદિ-અનંત, અમૂર્ત, અતીન્દ્રિયસ્વભાવવાળા શુદ્ધસદ્ભૂતવ્યવહારથી, કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન-કેવળસુખ-કેવળશક્તિયુક્ત ઈળરૂપ અનંતચતુષ્ટયની સાથેની (-અનંતચતુષ્ટયની સાથે તન્મયપણે

રહેલી) જે પરમોત્કૃષ્ટ ક્ષાયિકભાવની શુદ્ધપરિણતિ તે જ *કાર્યશુદ્ધપર્યાય છે. અથવા, પૂર્વ સૂત્રમાં કહેલા સૂક્ષ્મ ઋજુસૂત્રનયના અભિપ્રાયથી, છ દ્રવ્યોને સાધારણ અને સૂક્ષ્મ એવા તે અર્થપર્યાયો શુદ્ધ જાણવા (અર્થાત્ તે અર્થપર્યાયો જ શુદ્ધપર્યાયો છે.).

(એ રીતે) શુદ્ધપર્યાયના ભેદ સંક્ષેપથી કહ્યા.

હવે વ્યંજનપર્યાય કહેવામાં આવે છે : જેનાથી વ્યક્ત થાય-પ્રગટ થાય તે વ્યંજનપર્યાય છે. શા કારણે? પટાદિની (વસ્ત્ર વગેરેની) માફક ચક્ષુગોચર હોવાથી (પ્રગટ થાય છે); અથવા, સાદિ-સાંત મૂર્ત વિજાતીયવિભાવસ્વભાવવાળો હોવાથી, દેખાઈને નાશ પામવાના સ્વરૂપવાળો હોવાથી (પ્રગટ થાય છે).

પર્યાયી આત્માના જ્ઞાન વિના આત્મા પર્યાયસ્વભાવવાળો હોય છે; તેથી શુભાશુભરૂપ મિશ્ર પરિણામથી આત્મા વ્યવહારે મનુષ્ય થાય છે, તેનો મનુષ્યાકાર તે મનુષ્યપર્યાય છે; કેવળ અશુભ કર્મથી વ્યવહારે આત્મા નારક થાય છે, તેનો નારક-આકાર તે નારકપર્યાય છે; કિંચિત્શુભમિશ્રિત માયાપરિણામથી આત્મા વ્યવહારે તિર્યચકાયમાં જન્મે છે, તેનો આકાર તે તિર્યચપર્યાય છે; અને કેવળ શુભ કર્મથી વ્યવહારે આત્મા દેવ થાય છે, તેનો આકાર તે દેવપર્યાય છે.—આ વ્યંજનપર્યાય છે. આ પર્યાયનો વિસ્તાર અન્ય આગમમાં જોઈ લેવો.

ગાથા-૧૫ ઉપર પ્રવચન

ગાથા ૧૫.

ળરણારયતિરિયસુરા પજ્જાયા તે વિહાવમિદિ મળિદા ।

કમ્મોપાધિવિવજ્જિયપજ્જાયા તે સહાવમિદિ મળિદા ।।૧૫।।

નીચે હરિગીત.

તિર્યચ-નારક-દેવ-નર પર્યાય વૈભાવિક કહ્યા;

પર્યાય કર્મોપાધિવર્જિત તે સ્વભાવિક ભાખિયા. ૧૫.

ભગવાને એમ ભાખિયા એમ કહે છે. ‘મળિદા’ છે ને? ‘મળિદા’. ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર, એમણે આ સ્વભાવ-વિભાવ પર્યાયનું વર્ણન કર્યું છે. સમજાણું કાંઈ? એની ટીકા.

* સહજજ્ઞાનાદિ સ્વભાવ-અનંતચતુષ્ટયયુક્ત કારણશુદ્ધપર્યાયમાંથી કેવળજ્ઞાનાદિ અનંતચતુષ્ટયયુક્ત કાર્યશુદ્ધપર્યાય પ્રગટે છે. પૂજનીય પરમપારિણામિકભાવપરિણતિ તે કારણશુદ્ધપર્યાય છે અને શુદ્ધ ક્ષાયિકભાવપરિણતિ તે કાર્યશુદ્ધપર્યાય છે.

ટીકા :- ‘આ, સ્વભાવપર્યાયો અને વિભાવપર્યાયોનું સંક્ષેપકથન છે. ત્યાં, સ્વભાવપર્યાયો અને વિભાવપર્યાયો મધ્યે પ્રથમ સ્વભાવપર્યાય બે પ્રકારે કહેવામાં આવે છે : કારણશુદ્ધપર્યાય અને કાર્યશુદ્ધપર્યાય.’ આ બધી ઝીણી, સૂક્ષ્મ વાત છે આજે. આત્મામાં સ્વભાવપર્યાય અને વિભાવપર્યાયનું અસ્તિત્વ છે. એ બે પ્રકારમાં સ્વભાવપર્યાય જે છે એના બે પ્રકાર છે. જીવદ્રવ્ય છે ને? જીવદ્રવ્ય એટલે વસ્તુ, એના અસ્તિત્વમાં સ્વભાવપર્યાય અને વિભાવપર્યાય એવા બે પ્રકાર એના અસ્તિત્વમાં છે. પરને લઈને નહિ, પરમાં નહિ. એવા સ્વભાવ-વિભાવ દશાઓમાં અહીંયા સ્વભાવપર્યાય બે પ્રકારે કહેવામાં આવે છે.

એક કારણશુદ્ધપર્યાય એના અસ્તિત્વમાં છે અને એક કાર્યશુદ્ધપર્યાય જીવતત્ત્વના અસ્તિત્વમાં છે. હવે કારણશુદ્ધપર્યાય. આ આત્મા છે. એકદમ ઝીણો વિષય છે. આ વિષય આખા હિન્દુસ્તાનમાં ક્યાંય ચાલ્યો નથી અને ચાલતો નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? અહીંથી શરૂઆત (સંવત) ૨૦૦૦માં એનો વિસ્તાર થયો હતો. ભગવાને આ કહ્યું છે એમ કહ્યું ને? સ્વભાવપર્યાય અને વિભાવપર્યાય એ ભગવાને કહી છે. એ સ્વભાવપર્યાયના બે પ્રકાર પાડે છે : એક કારણશુદ્ધપર્યાય અને એક કાર્યશુદ્ધપર્યાય. હવે કારણશુદ્ધપર્યાય ઘણી સૂક્ષ્મ છે. એનું પહેલું વર્ણન કરે છે. કારણ કે એ અનાદિની વસ્તુ છે. કાર્યશુદ્ધપર્યાય તો પછી સાદિ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? કેવળજ્ઞાન આદિ કાર્યશુદ્ધપર્યાયની સાદિ-આદિ છે. અને આ કારણશુદ્ધપર્યાયની આદિ નથી. તેથી એને પહેલી વર્ણવવામાં આવે છે. ‘રતિભાઈ’! આ ઝીણું છે. સમજાય એટલું પકડવું. સમજાય છે, લ્યો. વાહ!

આ તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગ કેવળજ્ઞાની પરમેશ્વરે સ્વભાવપર્યાય અને વિભાવપર્યાયના પ્રકાર કહ્યા. હવે એમાં સ્વભાવપર્યાય. પાઠમાં પહેલી વ્યંજનપર્યાય છે, ભાઈ! તો એનું વર્ણન પછી કરશે. મૂળ ગાથા. પહેલું આ સમજે તો એની વ્યંજનપર્યાય યથાર્થ સમજાય. એમ. કહે છે કે આત્મામાં,... આ તો અગમનિગમની વાતું છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરના પેટમાંથી-અંદર જ્ઞાનમાંથી આવેલી વાત છે.

કહે છે કે કારણશુદ્ધપર્યાય કોને કહેવી?

જે ‘સહજ શુદ્ધ નિશ્ચયથી,...’ સ્વભાવિક શુદ્ધનિશ્ચયથી આત્મામાં છે. ભેદવાળી, વ્યવહારવાળી, કાર્યવાળી નહિ. ત્રિકાળ સહજ સ્વભાવિક શુદ્ધનિશ્ચયથી. આ પહેલો નય લીધો છે. આમાં નય પહેલો લીધો છે, ભાઈ! અને કાર્યમાં નય પછી લેશે. સમજાણું કાંઈ? ત્યારપછી અતીન્દ્રિયસ્વભાવવાળા શુદ્ધસદ્ભૂત વ્યવહારથી એમ લેશે. અહીં પહેલી શુદ્ધ નિશ્ચય લીધી. શું કીધું વળી એ? એક બોલે તો સમજાય નહિ પહેલીવારે, નહિ?

આ અનાદિઅનંત આત્મામાં કારણશુદ્ધ ધ્રુવપર્યાય છે, એ સ્વભાવિક શુદ્ધનિશ્ચયથી અનાદિ છે. એટલે એને પહેલું નય, સહજ શુદ્ધ નિશ્ચય પહેલો લીધો. સમજાણું કાંઈ? એ અનાદિઅનંત છે.

મુમુક્ષુ :- પર્યાય અનાદિઅનંત?

ઉત્તર :- અનાદિઅનંત પર્યાય છે. બહુ ઝીણી વાત. દ્રવ્ય-ગુણ અનાદિ, તેની સાથે પર્યાય પણ અનાદિઅનંત છે. ભાઈ! આ વાત હિન્દુસ્તાનમાં ક્યાંય ચાલી નથી. આ વાત જ્યારે નીકળી હતી ત્યારે એકાદ-બે પંડિતને પૂછ્યું તો ગોટાળા વાળવા માંડ્યા કે આ બહાર ક્યાં કાઢી? નહિતર તો નક્શો નાખવો હતો. છે ને નક્શો? એ નક્શો છે. ૧ થી ૧૯ ગાથા(ના પુસ્તકમાં) 'નિયમસાર'માં નક્શો નાખવો હતો. પેલી બારી પાસે ઉપર. એમાં દરિયાનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. દરિયો દરિયો. જે સમુદ્ર હોય છે ને? સમુદ્ર, એ સમુદ્રની અંદર જે આખું સમુદ્રનું દળ છે, એ અંદરનું સામાન્ય ધ્રુવ (છે) અને એની ઉપર સરખી સપાટી, આમ વળ વિનાની ઉપરની સરખી સપાટી (છે), એને અહીંયાં કારણશુદ્ધપર્યાયમાં ગણવામાં આવી છે. એનું દળ જે ધ્રુવદળ છે સામાન્ય, દરિયો હોય છે ને આ દરિયો આખો? એનું સામાન્ય દળ છે અને ઉપર સરખી સપાટી (હોય). એના ઉપર ચાર ભાવ.

મુમુક્ષુ :- લહેર વિનાની.

ઉત્તર :- લહેર વિનાની. અને ઉપરમાં ચાર લહેર આવે એ ઉદય, ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષાયિક ચાર ભાવની ઉપરની લહેર છે. એમાં નીચે નાખ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? નક્શો જોયો છે કે નહિ કોઈ દિ? 'જેઠાભાઈ'! બસ, જોયો નથી. ઓલો રહ્યો, જુઓ ઉપર. આ પહેલો તપ્તો ઉપર. દ્રવ્યદષ્ટિની નીચે. એ તપ્તાની ઉપર છે, જુઓ! નાનો તપ્તો છે. 'પ્રકાશદાસજી' લખતા હતા. એમાં કાંઈ સમજાય એવું નહોતું.

કહે છે, આ ભગવાનઆત્મા એની અંદર 'સહજ શુદ્ધ નિશ્ચયથી,...' એટલે સ્વભાવિક શુદ્ધ નિશ્ચયથી. એમ. 'અનાદિ-અનંત...' છે. અનંત ચતુષ્ટય અંદર અનાદિ-અનંત છે. એની સાથે આ કારણપર્યાય પણ અનાદિ-અનંત છે. અનંત ચતુષ્ટયયુક્ત આ કારણપર્યાય અનાદિ-અનંત છે. 'અમૂર્ત,...' છે. એ અંદર અમૂર્ત છે, મૂર્તપણું નથી. 'અતીંદ્રિયસ્વભાવવાળાં...' એ બધો શબ્દાર્થ તો કાર્યમાં પણ આવશે. 'અતીંદ્રિયસ્વભાવવાળાં...' શું? 'શુદ્ધ એવાં સહજજ્ઞાન...' ત્રિકાળી, સ્વભાવિક જ્ઞાન ત્રિકાળી. ધ્રુવ જ્ઞાન સહજ ત્રિકાળી, 'સહજદર્શન,...' ત્રિકાળી. સ્વભાવિકદર્શન, ધ્રુવદર્શન ત્રિકાળી. 'સહજચારિત્ર-' સ્વભાવચારિત્ર ત્રિકાળી, ધ્રુવચારિત્ર ત્રિકાળી અને 'સહજપરમવીતરાગસુખાત્મક...' સ્વભાવિક પરમ વીતરાગ આનંદસ્વરૂપ ત્રિકાળી. આહાહા...! 'સહજપરમવીતરાગસુખાત્મક...' એ ચાર બોલ લીધા. 'શુદ્ધ-અંતઃતત્ત્વસ્વરૂપ...' એ શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વસ્વરૂપ છે. આહાહા...! અરૂપી ભગવાનઆત્માનું આ અંતરદળ છે, અંતઃતત્ત્વસ્વરૂપ (છે). 'જે સ્વભાવ અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ...' સ્વભાવ અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ. અહીં સ્વરૂપ શબ્દની એક વિશેષતા છે. કાર્યમાં ફળની વિશેષતા છે. સમજાણું કાંઈ? શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વનું સ્વરૂપ, 'સ્વભાવ અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ...' ત્યાં સુધી તો એના સામાન્ય દર્શન-જ્ઞાન આદિના ભાવો-સ્વભાવ વર્ણવ્યા. ધ્રુવ... ધ્રુવ... ધ્રુવ.

‘તેની સાથેની જે પૂજિત પંચમભાવપરિણતિ...’ એ અનંત ચતુષ્ટયયુક્ત સ્વભાવની સાથે તન્મયપણે રહેલી ‘પૂજિત પંચમભાવપરિણતિ...’ જેમ ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ અને કાળ, એ ચાર પદાર્થની ઉત્પાદ-વ્યયવાળી પર્યાય સદશ એકરૂપ ત્રિકાળ શુદ્ધ છે. સમજાણું કાંઈ? ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ, કાળ, એના ઉત્પાદ-વ્યયમાં અશુદ્ધતા કે ભેદ ક્યાંય છે નહિ. એકસરખી ઉત્પાદ-વ્યય.. ઉત્પાદ-વ્યય પરિણતિભાવ અનાદિ-અનંત છે. એવી એક આત્મામાં વર્તમાન પર્યાય જે પ્રગટ છે એ સિવાયની, એ ચારમાં પ્રગટરૂપ પર્યાય એકરૂપ છે, તો આત્મામાં પ્રગટરૂપ પર્યાય એકરૂપ નથી. કેમ કે, અનાદિ અશુદ્ધ પર્યાય છે. મોક્ષમાર્ગ ઉત્પાદ-વ્યયવાળી (પર્યાય છે). સમ્યગ્જ્ઞાન-ભાન થતાં સાધકમાં કાંઈક શુદ્ધ અને અશુદ્ધ છે. પૂર્ણ થતાં એકલી શુદ્ધ છે. એટલા ભેદ પડી જાય છે. એકરૂપ દશા જેમ ચાર દ્રવ્યમાં છે એમ એની ઉત્પાદ-વ્યયની દશામાં એવી એકરૂપ દશા નથી. તેથી તેની એકરૂપ દશા કારણપર્યાયને ધ્રુવ ગણવામાં આવી છે. આમાં બહુ વન્સ મોર થાય એવું નથી. આમાં તો માંડ માંડ પકડાય એવું છે. ‘પંડિતજી’!

મુમુક્ષુ :- એ પર્યાય સદશ છે?

ઉત્તર :- સદશ. કોઈ વખતે હશો નહિ આમાં. આ ‘નિયમસાર’ની ૧૫ મી ગાથામાં કોઈવાર હતા? યાદ નહિ હોય. પહેલા મેં પૂછ્યું હતું.

ભગવાન જીવતત્ત્વ, એ જેમ શુદ્ધ સહજ નિશ્ચયથી ત્રિકાળ છે. એમ એ સહજ શુદ્ધ નિશ્ચયથી એના ચતુષ્ટય ત્રિકાળ છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને આનંદ. જુઓ! આમાં આનંદ પણ લીધો છે. સમકિત લીધું નથી. પણ એ શ્રદ્ધા ત્રિકાળ એ બધું આમાં આવી જાય છે. સહજ દર્શનમાં નાખવું હોય તો પણ આ પ્રમાણે કારણદૃષ્ટિ આવી છે એમાં આવી જાય છે. અને નહિતર આ પરમવીતરાગ અમૃત એમાં પણ સમ્યગ્દર્શન (આવી જાય છે). જોકે આમાં ચારિત્ર જુદું પાડ્યું છે.

એવું જે શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વસ્વરૂપ, ચાર ભાવ-સ્વભાવરૂપી અંતઃતત્ત્વ ધ્રુવસ્વરૂપ, જે સ્વભાવ અનંત ચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ. કાર્યમાં ફળ કહેશે. આ તો એનું સ્વરૂપ છે. અનંતચતુષ્ટય ત્રિકાળ સ્વરૂપ છે. ‘તેની સાથેની જે પૂજિત...’ આમાં ‘તેની સાથેની જે પૂજિત...’ શબ્દ વિશેષ વાપર્યો છે. અને કાર્યમાં એની સાથેની પરમઉત્કૃષ્ટ શબ્દ વાપરશે. બેમાં ફેર છે. સમજાણું કાંઈ? ‘અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ તેની સાથેની જે પૂજિત પંચમભાવપરિણતિ...’ પૂજવા યોગ્ય, આદરવા યોગ્ય, સત્કાર કરવા યોગ્ય, ઉપાદેય કરવા યોગ્ય. ત્રિકાળ જે ચતુષ્ટયયુક્ત સ્વભાવ છે તેની સાથે રહેલી આ પંચમભાવપરિણતિ, પારિણામિકભાવની પરિણતિ, હોં! છે ને? એ પંચમભાવપરિણતિ છે. એ ઉદય, ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિકના ઉત્પાદ-વ્યયની નથી. સમજાણું કાંઈ?

એવી પંચમભાવ. એ ત્રિકાળી ચાર ભાવની સાથે જે પૂજવા યોગ્ય, કે જેમાંથી કાર્યપર્યાય

પ્રગટ થાય. એવી 'પૂજિત' એટલે આદરવા લાયક. 'પંચમભાવપરિણતિ...' આત્મામાં. જેમ ચાર દ્રવ્યમાં એકરૂપ ઉત્પાદ-વ્યય પારિણામિકભાવે સરખો છે, એવો આના ઉત્પાદ-વ્યયમાં એકસરખો ભાવ નથી. એથી એનામાં આ એક ઉત્પાદ-વ્યયનો પારિણામિકભાવનો પર્યાય ત્રિકાળ સરખો છે, ત્યારે એનું સામાન્યરૂપ એકસરખું થાય છે. ઉત્પાદ-વ્યય તે વિશેષ છે. મોક્ષ-મોક્ષનો માર્ગ એ બધો ઉત્પાદ-વ્યય પર્યાયના છે. પ્રગટ આવિર્ભાવના છે. આ શક્તિરૂપ પર્યાયની વાત ચાલે છે. આહાહા..!

'(-તેની સાથે તન્મયપણે રહેલી...)' કોની સાથે? અનંત ચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ. અનંત ચતુષ્ટય એનું સ્વરૂપ, સ્વ-રૂપ. '(-તેની સાથે તન્મયપણે રહેલી જે પૂજ્ય એવી પારિણામિકભાવની પરિણતિ)' પરિણતિ કીધી, પણ છે એ પંચમભાવની પરિણતિ. એ કોઈ ક્ષાયિક પરિણતિ કે ઉદય અવસ્થા, એ અવસ્થા નથી. 'તે જ કારણશુદ્ધપર્યાય છે, એવો અર્થ છે.' 'પંડિતજી!' આવું કોઈ દિ' વાંચ્યું હતું? (નથી વાંચ્યું.) આ કારણશુદ્ધપર્યાયની તો વાત જ નથી.

મુમુક્ષુ :- આ 'સમયસાર'ની ગાથામાં પણ છે.

ઉત્તર :- નહિ.. નહિ... થોડીઘણી વાત નીકળી હતી. એકાદ-બે પંડિતને પૂછ્યું હતું. આ શું? (તો) ગોટા વાળ્યા. અરે..! કીધું શું આ? બહાર મુકવું કઠણ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- આ ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ નથી.

ઉત્તર :- નહિ. પર્યાય ત્રિકાળી ધ્રુવરૂપ.

મુમુક્ષુ :- જેમ દ્રવ્ય ધ્રુવ, ગુણ ધ્રુવ..

ઉત્તર :- એમ આ પર્યાય ધ્રુવ. બસ.

'એ જ કારણશુદ્ધપર્યાય છે, (એમ પાછો) એવો અર્થ છે.' કારણશુદ્ધસ્વભાવપર્યાય... કારણશુદ્ધસ્વભાવપર્યાય. આ સ્વભાવપર્યાય છે ને? સ્વભાવપર્યાયનો ભેદ છે ને? એટલે સ્વભાવપર્યાયનો ભેદ કારણશુદ્ધપર્યાય. સ્વભાવપર્યાયના બે ભેદમાં એક સ્વભાવપર્યાય કારણશુદ્ધપર્યાય અને એક સ્વભાવપર્યાય કાર્યશુદ્ધપર્યાય. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- સ્થાયી છે? મહારાજ!

ઉત્તર :- સ્થાયી છે આ. ત્રિકાળ. તેથી પહેલું કહ્યું ને, જુઓ! 'સહજ શુદ્ધ નિશ્ચય,...' ત્યાંથી જ ઉપાડ્યું. સ્વભાવિક નિશ્ચય સત્ય, ત્રિકાળ નિશ્ચય સત્ય. 'અનાદિ-અનંત, અમૂર્ત અતીન્દ્રિયસ્વભાવવાળા...' ઓલામાં વિશેષણ ફરશે. શુદ્ધ નિશ્ચય નહિ, અનાદિ નહિ. બાકી આ બધા વિશેષણો એમાં આવશે. આમાં શુદ્ધ એવા ત્રિકાળી જ્ઞાન-દર્શન-આનંદ અને ચારિત્ર, એવું શુદ્ધ અંત:તત્ત્વસ્વરૂપ. આત્માનું અંત:સ્વભાવસ્વરૂપ. આહાહા..! આત્મા કેવો છે એના ભાન વિના, એના આદર વિના જે કાંઈ કરવામાં આવે એ બધું થોથે-થોથાં છે. એ મુનિવ્રત પાળે કે વ્રત કરે, છ-છ મહિનાની તપસ્યાઓ કરે એ બધા ચાર ગતિમાં રખડવા માટે છે.

આવો જે ભગવાનઆત્મા, જેની એક સમયની પ્રગટ પર્યાયમાં અનંતદ્રવ્ય, અનંતક્ષેત્ર,

અનંતકાળ, ભાવ, બેહદ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ, જેના જ્ઞાનની પ્રગટ ઉત્પાદ એક સમયની પર્યાયમાં, ભલે એને અસંખ્ય સમય લાગે પણ અસંખ્ય સમયમાં આટલું અનંતુ જેના એક સમયની પર્યાયમાં ખ્યાલ આવે છે. એ તો ખ્યાલ તો એક સમયમાં જ આવે છે, પણ અસંખ્ય સમય થાય ત્યારે એનો ઉપયોગ કામ કરે છે. એટલે પ્રગટ એની પર્યાયમાં બેહદ ક્ષેત્ર, બેહદ કાળ, બેહદ ભાવ અને બેહદ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ, ત્રિકાળ. એનો ખ્યાલ જે એની જ્ઞાનની વર્તમાન ઉત્પાદ પ્રગટ પર્યાયમાં આવે છે. એવી એવી અનંતી પર્યાયો, જેના અંતરના ધ્રુવ સ્વભાવમાં પડી છે, એની કારણ પર્યાયમાં પણ એટલી અનંતી શક્તિ પડી છે. સમજાણું કાંઈ?

જેના એક ક્ષણના ભાવમાં હદ વિનાનું ક્ષેત્ર, હદ વિનાનો કાળ, હદ વિનાની અપરિમિત શક્તિઓની સંખ્યા અને અપરિમિત દ્રવ્યની સંખ્યા. જેને પ્રગટ એક સમયની પર્યાયમાં આટલો ખ્યાલ આવે છે. એવો જેનો એક પર્યાયના સ્વભાવનો સામર્થ્ય ભાવ છે. એ સિવાયની શુદ્ધકારણ પર્યાયમાં એનાથી અનંતગણું સામર્થ્ય સ્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો અગમ-નિગમની વાતું છે. 'પંડિતજી'! આહાહા..! વાદ-વિવાદે આ કાંઈ પાર પડે એવું નથી. વસ્તુનો સ્વભાવ જ કોઈ અચિંત્ય છે. આહાહા..!

એવી એવી શક્તિઓ, જેનો સ્વભાવ કીધો ને અહીં તો? શુદ્ધકારણ સ્વભાવ કીધો અહીં. એમ કીધું ને? શુદ્ધકારણપર્યાયસ્વભાવ, શુદ્ધકારણપર્યાયસ્વભાવ. સ્વભાવ તો પહેલો લીધો હતો એટલે છેલ્લે કીધું કે એ કારણશુદ્ધપર્યાય છે. સ્વભાવપર્યાયના બે ભેદ છે ને? ... સ્વભાવપર્યાયના ભેદ છે. સમજાણું કાંઈ? સ્વભાવની દશાના પર્યાયના પ્રકાર છે આ. છેવટે પણ કહેશે. શુદ્ધપર્યાયના ભેદ સંક્ષેપથી કહ્યા. એમ આવે છે ને? ભાઈ! છેલ્લે આવે છે ને? 'ઉક્ત: સમાસત: શુદ્ધપર્યાયવિકલ્પ:।' 'શુદ્ધપર્યાયવિકલ્પ: 'સંસ્કૃત છે. આ બધા શુદ્ધ પર્યાયના ભેદોનું આ વર્ણન કર્યું. એની એક પર્યાયનું આ વર્ણન કર્યું. આહાહા..!

પહેલો શુદ્ધ નિશ્ચય. સ્વભાવિક એકલો નહિ પણ શુદ્ધ નિશ્ચય પાછો લીધો. ત્રિકાળ-ત્રિકાળ શુદ્ધનિશ્ચયભાવ. પછી ભલે નય ન નાખી. સમજાણું? પણ એ સહજ શુદ્ધ નિશ્ચય ભાવ 'અનાદિ-અનંત, અમૂર્ત, અતીંદ્રિયસ્વભાવવાળાં...' એક વાત. 'અને શુદ્ધ એવા સહજજ્ઞાન-સહજદર્શન-સહજચારિત્ર-' સહજ. ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે, પ્રગટરૂપે નહિ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! આ પરમાત્માના દરબારમાં અંદર આવું ભર્યું છે, એમ કહે છે. તું પોતે પરમાત્મા, હોં! આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ...ઉત્પાદ-વ્યય તો રહ્યો નહિ.

ઉત્તર :- ના અહીં ઉત્પાદ-વ્યય છે નહિ. ઉત્પાદ-વ્યયની પર્યાય તો પછી કાર્યસ્વભાવપર્યાયમાં લેશે. સમજાય છે કાંઈ? પકડાય એટલું પકડવું. પણ કાંઈક ગંભીર ઊંડી વાત છે એટલું તો લક્ષમાં રહે ને. આહાહા..!

‘તે જ કારણશુદ્ધપર્યાય છે, એવો અર્થ છે.’ ‘કારણશુદ્ધપર્યાય इत्यर्थः’ સંસ્કૃત કર્યું છે. ઓહોહો..! એ તો પહેલી વાત કહી ગયા છે. આની ટીકા ગણધરથી પરંપરાએ કરાવેલી છે. મારા જેવા મંદબુદ્ધિનું શું કામ છે? આહાહા..! ભાઈ! પહેલી વાત આવી ગઈ છે ને? ગણધરોથી પરંપરાએ જેનો અર્થ ચાલ્યો આવે છે. આહાહા..! અરે..! મહાવ્રતધારી છે, બાપા! સંત છે, મુનિ છે, દિગંબર છે. એકલા નગ્ન એમ નહિ. એવા નગ્નપણા તો અનંતવાર લીધા અને પંચમહાવ્રતની ક્રિયાઓ પણ અનંતવાર કરી. એ વસ્તુ નથી. એ કાંઈ ધર્મ નથી. સમજાય છે? એ તો રાગનો પર્યાય પણ પુદ્ગલનો પર્યાય છે ખરેખર. આકરું પડે એને. આહાહા..!

ભગવાનઆત્મા ચૈતન્યનો પિંડ પ્રભુ! ક્ષેત્ર ભલે અસંખ્ય પ્રદેશ હો, પણ એના ભાવ તો અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... સ્વભાવભાવથી ભરેલા છે. જેનો સ્વભાવ છે એને હદ શી? જેનો સ્વભાવ છે એના સામર્થ્યની મર્યાદા, પરિમિતતા શી એની? એવો ભગવાનઆત્મા અનાદિ-અનંત, જેના સ્વભાવિક ગુણો આદિથી ભરેલો, અને એ ગુણ સહિતનો અને પૂજિત પંચમભાવપરિણતિ પણ સાથે રહેલી. આહાહા..! એને અહીં કારણશુદ્ધપર્યાય કહેવામાં આવે છે. એ કારણશુદ્ધપર્યાય પૂજનિક છે, કહે છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ...બધા ગુણો...

ઉત્તર :- બધા-બધા ભેગા. અહીં કાંઈ એક પર્યાયની .. ઉપરમાંથી .. વાત કરે છે. આખું દળ તો છે જ પણ ઉપરની વાત કરતા બધું ભેગું અભેદ છે. આ તો ઉપરમાંથી આટલું આવે તો બધા દળની શું વાત કરવી? એવો અભેદ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આ તો વીતરાગના વિજ્ઞાનના વિજ્ઞાન છે. એને સ્વભાવ શબ્દ વાપર્યો હતો અને એને અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ શબ્દ વાપર્યો હતો. સ્વરૂપ છે ને એનું? એમ કહે છે. પોતાનું રૂપ જ એવું છે. એમ એની સાથે રહેલી આ.. અહો..! જેને ઉપાદેય તરીકે આદરણીય હોય તો એ શુદ્ધ કારણપર્યાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય ત્રણે...

ઉત્તર :- ત્રણે એકરૂપ પારિણામિકભાવે છે. બસ. ધર્માસ્તિ આદિમાં પારિણામિકભાવે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય ત્રણે છે. ઉત્પાદ-વ્યય પણ એના પારિણામિકભાવે છે. ધર્માસ્તિ-અધર્માસ્તિમાં ઉત્પાદ-વ્યય પારિણામિકભાવે છે. આમાં પારિણામિકભાવે ઉત્પાદ-વ્યય નથી. એથી એને આ પારિણામિકભાવે કારણશુદ્ધપર્યાય ત્રિકાળ છે. એમ અહીં સિદ્ધ કર્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

‘શ્રીમદ્’માં એવો ટુકડો મૂક્યો હતો એક ફેરી. મોટા શબ્દ હતા પણ અર્થ નથી ત્યાં. ‘શ્રીમદ્’માં એક શબ્દ છે. આમાં જુનામાં મોટો અક્ષર છે. હવે ઓલાએ કાઢી નાખ્યો હતો. બીજાએ મોટો અક્ષર કાઢી નાખ્યો હતો. એને કાંઈ નહિ લાગ્યું હોય. છે ને ઓલો જૈન? જૈનધર્મમાં નથી. છે? ૫૦૦? એ પાનું ફાટી ગયેલું છે. આ છે, લ્યો. ૩૬મો બોલ છે. ૩૫માં

એ છે કે સિદ્ધત્વપર્યાય સાદિઅનંત અને મોક્ષ અનાદિઅનંત. આ જૈનદર્શન માર્ગનું સ્વરૂપ છે એમ કહે છે. ત્યારે પારિણામિક પદાર્થ નિરંતર સાકાર પરિણામી હોય, તો પણ અવસ્થિત...ફાટી ગયું છે, ડોં! સ્વાકાર પરિણામી હોય તો પણ અવસ્થિત પરિણામી. એટલે શું? મોટો અક્ષર મૂક્યો છે ડોં. પણ પછી પાછો કાઢી નાખ્યો છે. પણ એનો અર્થ...

મુમુક્ષુ :- સમજ્યા ન હોય એટલે કાઢી નાખ્યો હોય.

ઉત્તર :- પણ સ્વાકાર શબ્દ મોટો પડ્યો છે. પરિણામી પદાર્થ નિરંતર સ્વઆકાર પરિણામી હોય ખરેખર તો. ભેદ હોય નહિ. છતાં એમાં અવ્યવસ્થિતપણું એ પણ એક જૈનમાર્ગની સ્થિતિ છે. આ તે દિ' (સંવત) ૨૦૦૦માં જોયું હતું. જુઓ! ઓલું નવું છે ને? બીજું 'સમયસાર' છે નવું. આ છે ને આપણે. સ્વઆકારપરિણામી. એમ કહેતા, જેવો પોતાનો સ્વભાવ છે તે આકારે જ પરિણામી હોવું જોઈએ. છતાં પર્યાયમાં અવ્યવસ્થિતપણું પાછું. ઉત્પાદ-વ્યયમાં અવ્યવસ્થિતપણું. આહાહા...! સ્વઆકારપરિણામમાં વ્યવસ્થિતપણું. છતાં ઉત્પાદ-વ્યયમાં અવ્યવસ્થિતપણું. આ તે દિ' આ કાઢ્યું હતું. જૈનમાર્ગ આ છે. મગજ એનું ઘણું. 'શ્રીમદ્'નો ક્ષયોપશમ ઘણો. એવો ક્ષયોપશમ પુરુષ હિન્દુસ્તાનમાં એ વખતે કોઈ નહોતો. એટલું કામ કરેલું. પણ અમુક સ્થિતિ બહાર ન આવી, ઉંમર નાની અને કામ કરી ગયા. જુઓ, આ. આ ચોખ્ખા શબ્દો છે, પેલામાં ફાટી ગયું.

પરિણામી પદાર્થ નિરંતર સ્વઆકાર પરિણામી. સ્વઆકાર આવડા મોટા અક્ષરમાં છે. તો પણ અવ્યવસ્થિત પરિણામીપણું. અનાદિ હોય તે કેવળજ્ઞાન વિષે ભાસ્યમાન.... આ બધા વાંધા ઉઠાવે છે ને? અનંત હોય તે શી રીતે જણાય? અનાદિ હોય તે શી રીતે જણાય? પણ અનાદિ, અનાદિ જણાય છે. જાણનાર જેમ જાણે છે એમ છે. છે એમ જાણે છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- કીધું ને પરિણામી પદાર્થ નિરંતર સ્વઆકાર પરિણામી હોય. અવ્યવસ્થિત પરિણામી પર્યાયમાં, છતાં એનો સ્વઆકાર પરિણામી હોય. 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર'. 'સમયસાર'માં નથી. જૈનમાર્ગની વ્યાખ્યા છે આમાં. જૈનમાર્ગ આવી રીતે હોય છે. લોકસંસ્થાન, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ દ્રવ્ય જૈનમાર્ગમાં આવું સ્વરૂપ છે. જૈનમાં છે. અરૂપીપણું સૂક્ષ્મ વગેરે.. વગેરેની વાત છે. વિભાવિક દશા પારિણામિકભાવે. વિભાવનું ઉપાદાન કારણ વીર્ય આદિનું આત્મગુણનું ચેતનપણું. જૈનમાર્ગની અંદર આવી વ્યાખ્યા છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પર્યાયમાં પણ સ્વઆકાર પરિણામી.

ઉત્તર :- પર્યાયમાં પણ સ્વઆકાર પરિણામી હોય. એકરૂપ. એમ. અને છતાં પર્યાયમાં ઉત્પાદ-વ્યયમાં અવ્યવસ્થિતપણું પાછું. સ્વઆકાર પર્યાય પરિણામ હોય છતાં ઉત્પાદ-વ્યયમાં અવ્યવસ્થિતપણું. આ એક જૈનમાર્ગનો સ્વભાવ છે કે જે વીતરાગે જોયેલો અને એવું સ્વરૂપ છે.

મુમુક્ષુ :- ઉત્પાદ-વ્યય છે માટે અવ્યવસ્થિત...

ઉત્તર :- અવ્યવસ્થિત છે ને? ઉત્પાદ-વ્યય અવ્યવસ્થિત છે. એમાં એકપણું ક્યાં છે? ઉત્પાદ-વ્યયમાં એકપણું નથી. સંસાર છે ત્યાં મિથ્યાત્વનો ઉત્પાદ છે, મોક્ષમાર્ગમાં નિર્મળ પર્યાય ને મલિનનો થોડો ઉત્પાદ હોય છે, સિદ્ધમાં પૂર્ણ સિદ્ધપર્યાય હોય. એટલે ઉત્પાદ-વ્યયમાં એકસરખો સ્વઆકાર પરિણામ ન રહ્યો. ચાર દ્રવ્યમાં તો એક આકાર ઉત્પાદ-વ્યયરૂપે છે. એવો એક આત્મામાં કારણપર્યાયરૂપ સ્વઆકાર પરિણામી પર્યાય ત્રિકાળી અનાદિ-અનંત છે. સમજાણું કાંઈ? બહું ઝીણું છે, ‘જાદવજીભાઈ’!

મુમુક્ષુ :- પૂર્ણ દ્રવ્ય. દ્રવ્ય, ગુણ ને પર્યાયથી.

ઉત્તર :- એ ત્રણ અભેદ એકરૂપ છે. ઉત્પાદ વિનાની ચીજ. ઉત્પાદ-વ્યય વ્યવહાર છે. આ ત્રણે થઈને નિશ્ચય છે. સમજાણું કાંઈ? ઉત્પાદ-વ્યય એ પર્યાય વ્યવહાર છે. સિદ્ધપર્યાય પણ વ્યવહાર છે. આહાહા...! એ અભૂતાર્થ છે. આ ત્રણ થઈને ભૂતાર્થ છે. આહાહા...! પકડાય એટલું પકડવું. એમાં કાંઈ... ત્યો, એ કારણશુદ્ધપર્યાયની વ્યાખ્યા થઈ. હવે કાર્યશુદ્ધપર્યાય. આ ઉત્પાદ-વ્યયવાળી.

મુમુક્ષુ :- તેમાં પણ સ્વભાવ લીધો છે.

ઉત્તર :- સ્વભાવ લીધો છે. કાર્ય પણ સ્વભાવ છે. પર્યાયસ્વભાવ. એક અપેક્ષાથી પર્યાયસ્વભાવ લીધું છે, એક અપેક્ષાએ ભાવની અપેક્ષાએ વિભાવભાવ લીધું છે, એક અપેક્ષાથી કર્મરહિત લીધું છે અહીં, એક અપેક્ષાએ પંચાસ્તિકાયમાં કાર્યભાવ ને કર્મ વિના કાર્ય નહીં. એમ લીધું છે. અપેક્ષા સમજવી જોઈએ ને, ભાઈ!

ફરીને. કેવળજ્ઞાનની પર્યાયને સ્વભાવ કેમ લીધો? અહીં સ્વભાવપર્યાયના બે ભેદ ચાલે છે. એક કારણસ્વભાવપર્યાય, કાર્યસ્વભાવપર્યાય. કેવળજ્ઞાન તો અહીં ભાવની અપેક્ષાએ તો ક્ષાયિકભાવને વિભાવભાવ કહ્યો હતો પહેલો. અને પંચાસ્તિકાયમાં કહ્યું, કર્મ વિના ચાર ભાવ હોય નહિ. અપેક્ષા રહી ને, કર્મના અભાવની તો અપેક્ષા રહીને. ક્ષાયિકભાવ, એટલી અપેક્ષા. એ અપેક્ષા અહીં ગણી નથી.

અહીં તો ચાર જ્ઞાનમાં કર્મના વર્તમાન નિમિત્તની વિદ્યમાનતા છે તેથી તેને વિભાવ ગણ્યો. અને વિદ્યમાનતા નથી માટે તેને સ્વભાવ કહીને કાર્ય કેવળજ્ઞાનસ્વભાવ કહેવામાં આવ્યો. કેટલા પ્રકાર? એય...! ‘વજુભાઈ’! પહેલા કહ્યું હતું કે કેવળજ્ઞાન સ્વભાવ છે. ચાર જ્ઞાન વિભાવ છે. એમ કહ્યું હતું ને? ભાઈ! ચાર જ્ઞાન વિભાવ છે, કેવળજ્ઞાન સ્વભાવ છે. એક વાત. વળી કહ્યું કે કેવળજ્ઞાન વિભાવભાવ છે. ચાર ભાવમાં એને ગણવામાં આવ્યો એટલે વિભાવભાવ છે, એ પરભાવ છે. પરમપારિણામિકભાવની અપેક્ષાએ વિભાવ એટલે વિશેષ ભાવ છે, અપેક્ષિત છે, પરના નિમિત્તમાં અભાવની અપેક્ષા એમાં છે તેથી એને વિભાવભાવ કહેવામાં આવ્યો છે. અહીં વર્તમાન એને નિમિત્તપણાની કર્મની અસ્તિ નથી

તેથી તેને સ્વભાવકાર્યપર્યાય કહેવામાં આવી છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, ‘પ્રવિણભાઈ’! એ માટે બધા ‘ભાવનગર’થી આવ્યા છે. આ તો ખજાનાની વાતું છે અંદરની. ખજાનામાં શું શું ભર્યું છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

પહેલા ચાર જ્ઞાનમાં એને વિભાવ ગણી અને કેવળજ્ઞાનને સ્વભાવ કીધો. પાછું પરિણામિકભાવની અપેક્ષાએ ચાર ભાવમાં ક્ષાયિકભાવને વિશેષપર્યાયની અપેક્ષાએ વિભાવભાવ કહ્યો હતો. અહીંયાં એને કેવળજ્ઞાનને સ્વભાવકાર્યપર્યાય કહે છે. વર્તમાન નિમિત્તનો અભાવ છે એથી એને સ્વભાવ કહેવામાં આવે છે. ભારે, ભાઈ! આ વાત દ્વિગંબર શાસ્ત્રો સિવાય બીજે ક્યાંય નથી. હોય જ નહિ. આ તો પરંપરા સત્ય છે. કેવળજ્ઞાની પરમાત્માનું પરંપરાએ કહેલું સત્ય છે. એથી કહ્યું ને કે ગણધરોથી રચાયેલી આ ટીકા છે. હું તે કોણ કરનાર? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- માર્ગ શાસ્ત્રમાં તો છે નહીં. તેના સ્પષ્ટીકરણની શરૂઆત તો અહીંથી થઈ છે.

ઉત્તર :- દ્વિગંબર સંતોએ માર્ગ સહેલો કરી દીધો છે. મુનિઓએ.. આહાહા...! સનાતન સત્ ધોધ ઉત્સર્ગમાર્ગ ભગવાનનો એમાં જન્મ્યા, એમાં સંતો થયા એને તો કેવળજ્ઞાનને આમ હથેળીમાં બતાવી દીધું છે. અને એના કારણરૂપ વસ્તુ કેવી? એની સ્પષ્ટતા બીજે ક્યાંય છે નહિ. પણ વાડામાં ઊપજ્યા માટે એને સમજાય જાય એમ નથી.

હવે કાર્યસ્વભાવપર્યાયની વ્યાખ્યામાં પહેલો નય ન લેતાં, પહેલા સાદિ-અનંત લીધું છે. ઓલામાં પહેલો ‘સહજ શુદ્ધ નિશ્ચય’ હતો. અહીં સાદિ-અનંત લીધો છે. નય પછી લેશે. સમજાણું કાંઈ? ‘સાદિ-અનંત,...’ ઓલું ‘સહજ શુદ્ધ નિશ્ચયથી, અનાદિ-અનંત,...’ એમ હતું. અહીં તો નવી પર્યાય પ્રગટેલી છે. એથી પ્રગટેલી પર્યાયનું વર્ણન સાદિ-અનંત કહીને, પછી શું છે? સદ્ભૂત વ્યવહારનય છે એમ કહેશે. ઓલી તો પ્રગટેલી નથી, એ તો અનાદિ એમ ને એમ છે, છે ને છે. સમજાણું કાંઈ? ઠીક આ હવે ગુજરાતીમાં બધું આવ્યું, હોં! હિન્દીમાં આવું ન આવી શકે.

‘સાદિ-અનંત,...’ કેવળજ્ઞાન એ સાદિ-અનંત છે. કેવળજ્ઞાન અનાદિ-અનંત નથી. પરિણામિકભાવે નથી. કારણપર્યાય પરિણામિકભાવે અનાદિ-અનંત છે. આ ક્ષાયિકભાવ છે માટે સાદિ-અનંત. નવી પ્રગટે છે. કેવળજ્ઞાનદશા નવી પ્રગટે છે.

મુમુક્ષુ :- તે અનાદિઅનંત અને આ સાદિ અનંત.

ઉત્તર :- સાદિ-અનંત. એ અમૂર્ત, આ પણ અમૂર્ત. એ અતીન્દ્રિયસ્વભાવવાળા, આ પણ અતીન્દ્રિયસ્વભાવવાળું. હવે અહીં ફેર પડ્યો.

‘શુદ્ધસદ્ભૂતવ્યવહારથી,...’ ત્યાં ‘સહજ શુદ્ધ નિશ્ચયથી,...’ પહેલું નાખ્યું હતું. કહે છે કે કેવળજ્ઞાન શુદ્ધ છે, સદ્ભૂત છે અને વ્યવહાર છે. એક સમયની પર્યાય માટે વ્યવહાર છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- શુદ્ધ છે, સદ્ભૂત છે, હયાતી છે. એક સમયની પર્યાય પણ હયાતી છે. પણ એક અંશ છે માટે વ્યવહાર છે. સમજાણું કાંઈ? બધું ઝીણું તો છે પણ હવે. આ 'હીરાભાઈ' સાથે આવ્યા છે ને. ત્રણ જણા આવ્યા છે? ત્રણ. ઠીક. આહાહા...!

હવે ઓલું કાર્ય લેવું છે ને? તે કોની સાથે રહેલું છે એમ સિદ્ધ કરવું છે. ઓલું ત્રિકાળ સાથે રહેલું કહ્યું હતું ને? અનંતજ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને આનંદ, ચારિત્ર અને આનંદ, એના સહિત કારણપર્યાય હતી. આ કાર્યપર્યાય કોની સહિત, કોની સાથે છે? આહાહા...! 'કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન-કેવળસુખ-કેવળશક્તિયુક્ત...' ઠીક. એ વીર્ય ત્યાં લીધું. પણ ત્યાં અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ લીધું હતું, અહીં લીધું 'કેવળશક્તિયુક્ત ફળરૂપ...' આ ફળરૂપ એટલો ફેર પાડ્યો. ઓલું તો ત્રિકાળી સ્વરૂપ હતું. એ કાંઈ ફળરૂપ નહોતું. આ તો ફળ આવ્યું છે. અનંતચતુષ્ટય ત્રિકાળ અને કારણપર્યાય, એનો આશ્રય કરીને ફળરૂપ પર્યાય કાર્યશુદ્ધપર્યાય પ્રગટ થઈ છે. સમજાણું કાંઈ? ઓલામાં સ્વભાવ અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ હતું. ત્રિકાળ છે માટે. આ તો ફળરૂપ દશા છે. ફળ પાક્યું આ.

'ફળરૂપ અનંતચતુષ્ટયની સાથેની...' છે ને? ઓલા ચાર પહેલા કહ્યાં હતા ને? ઓલામાં પણ પહેલા ચાર કહ્યાં હતા અને પછી અનંતચતુષ્ટય કહ્યું હતું. શુદ્ધઅંતઃતત્ત્વસ્વરૂપ ત્યાં કહ્યું હતું. સમજાણું? આ તો પર્યાય પ્રગટ છે એટલે અંતઃતત્ત્વસ્વરૂપ નહિ. ઓલામાં 'શુદ્ધ-અંતઃતત્ત્વસ્વરૂપ જે સ્વભાવ-અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ..' એમ. આ તો 'અતીન્દ્રિયસ્વભાવવાળા શુદ્ધસદ્ભૂતવ્યવહારથી, કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન-કેવળસુખ-કેવળશક્તિયુક્ત ફળરૂપ અનંતચતુષ્ટયની સાથેની...' એમ. ઓલું અંતઃતત્ત્વરૂપવાળું આ નહિ. અંતઃતત્ત્વ તો પારિણામિકભાવે ત્રિકાળ છે.

'ફળરૂપ અનંતચતુષ્ટયની સાથેની (-અનંત-ચતુષ્ટયની સાથે તન્મયપણે રહેલી)...' ત્યાં કહ્યું હતું કે 'તેની સાથેની પૂજિત પંચમભાવપરિણતિ...' જ્યારે આ એની સાથે પરમઉત્કૃષ્ટ ક્ષાયિક એટલો ફેર પાડી દીધો. એ 'સાથેની પૂજિત પંચમભાવપરિણતિ...' ત્યારે આ 'પરમોત્કૃષ્ટ ક્ષાયિકભાવની શુદ્ધપરિણતિ...' પૂજિત-પૂજિત શબ્દ અહીં નહિ. આહાહા...! જુઓને !

મુમુક્ષુ :- પૂજિત આદરણીય..

ઉત્તર :- આદરણીય ઓલું ત્રિકાળ. એના આદરવામાંથી ફળરૂપ આ આવે. સમજાણું કાંઈ? અહીં 'પરમોત્કૃષ્ટ..' શબ્દ વાપર્યો છે. ચાર ભાવ છે ને? ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષાયિક, ... એનાથી પણ આ શુદ્ધ પરિણતિ. 'તે જ કાર્યશુદ્ધપર્યાય છે.' લ્યો. ઓલામાં હતું ને 'તે જ કારણશુદ્ધપર્યાય છે...' અહીં કહે છે, 'તે જ કાર્યશુદ્ધપર્યાય છે.'

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

